

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА**

ЖУК ВАЛЕНТИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 376-056.263:616.28-008.14-053.2:616-089.843-031:611.854-032(043.5)

**ФОРМУВАННЯ СЛУХОМОВЛЕННЕВИХ НАВИЧОК
У ДІТЕЙ З КОХЛЕАРНИМИ ІМПЛАНТАМИ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник
ЛИТОВЧЕНКО Світлана Віталіївна,
Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
відділ освіти дітей з порушеннями слуху,
завідувач.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
СУПРУН Микола Олексійович,
Національний педагогічний
університет імені М. П. Драгоманова,
кафедра психокорекційної педагогіки,
професор;

кандидат педагогічних наук, доцент
ДМІТРИЄВА Оксана Іванівна,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
факультет спеціальної освіти,
психології і соціальної роботи,
кафедра спеціальної та інклюзивної освіти,
доцент.

Захист відбудеться «28» грудня 2021 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.450.01 в Інституті спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9 (зала засідань).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9.

Автореферат розіслано «27» листопада 2021 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Е. А. Данілавічюте

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Одним з пріоритетів вітчизняної державної політики є реформування освіти згідно міжнародних стандартів надання послуг дітям з особливими потребами, в тому числі з порушеннями слуху.

За даними ВООЗ близько 540 млн людей у світі мають порушення слуху, з них 32 млн дітей. 1-6 % населення планети має порушення слуху, яке ускладнює соціальну комунікацію на слуховій основі. За даними МОЗ України близько 1,5 млн осіб, серед яких понад 300 тис. дітей, мають порушення слуху, 100 тис. дорослих та 11 тис дітей глухі. Спостерігається стійка тенденція до збільшення чисельності осіб з порушеннями слуху. 60-80% осіб з порушеннями слуху мають нейросенсорні порушення слухової системи, які можуть бути компенсовані з допомогою кохлеарної імплантації, понад 450 тисяч осіб з порушеннями слуху у світі є носіями кохлеарних імплантів (КІ).

У такому контексті актуалізується проблема слухомовленневого розвитку дітей з порушеннями слуху з огляду на те, що стрімко зростає кількість дітей, слухопротезованих кохлеарними імплантами, збільшуються віковий діапазон імплантованих осіб, що зумовлює велике розмаїття особливих потреб носіїв кохлеарних імплантів та варіантів їх задоволення; специфіка слухового сприймання, скоригованого з допомогою кохлеарних імплантів, зумовлює необхідність розроблення та впровадження педагогічних технологій, зорієнтованих на врахування цієї специфіки; діти, слухопротезовані кохлеарними імплантами, отримують освіту у закладах, які мають різний ресурс (фаховий, методичний, технічний та ін.), потребують науково-методичного забезпечення слухомовленневого розвитку дітей зазначеної категорії з врахуванням цих особливостей; у багатьох країнах запроваджено варіативні системи супроводу дітей з порушеннями слуху, у межах яких здійснюється корекційно-розвивальний вплив на слухомовленневий розвиток дітей з кохлеарними імплантами, однак не існує універсальної системи, яка була б оптимальною для усіх країн.

Питанням корекційно-розвивальної роботи з дітьми з кохлеарними імплантами присвячено низку досліджень медичного (А. Балакіна, М. Говорун, Д. Заболотний, І. Кирилова, В. Кузовков, А. Ланцов, А. Мачалов, М. Песоцкая, С. Петров, В. Пудов, Ю. Сушко, Г. Таварткіладзе, Т. Шаманжинова, О. Щербакова, Ю. Янов та ін.), педагогічного спрямування (С. Глазунова, О. Гончарова, І. Корольова, О. Красильникова, О. Кукушкіна, А. Люкіна, А. Сатаєва, Н. Тарасова, В. Шевченко, Н. Шматко та ін.). Розроблено критерії призначення КІ та відбору пацієнтів (Д. Заболотний, С. Петров, А. Розкладка, Г. Тимен, О. Щербакова), алгоритм медичної реабілітації після операції (А. Балакіна), вивчено залежність покращення слухового сприймання від віку пацієнта (А. Балакіна, М. Литвак, О. Зуєва, І. Кирилова, Г. Таварткіладзе), обґрунтовано доцільність білатерального імплантування та доведено його більшу ефективність у порівнянні з

монолатеральним (А. Балакіна, М. Литвак, Н. Вікторова). Окремі роботи присвячено питанням перспективності кохлеарної імплантації з педагогічної точки зору (І. Корольова), визначено критерії ефективності з педагогічної точки зору (О. Жукова, О. Зонтова, І. Корольова, Л. Руленкова, А. Сатаєва та ін.), етапи слухомовленневого розвитку дітей з КІ (І. Корольова), розроблено та впроваджено у практику багатьох країн системи корекційно-розвивального впливу на слухомовленневий розвиток дітей з КІ, які враховують національний контекст, особливості держаної медичної сфери, освітньої політики, економічні можливості та пріоритети тощо (E. Buss, G. Diller, H. Ebrahimi, P. Guberina, D. Horn, D. Houston, M. Hyde, R. Miyamoto, V. Wilson та ін.). В Україні відбувається поступ у напрямі до світових стандартів надання допомоги дітям з порушеннями слуху: обов'язкового неонатального скринінгу слуху, збільшення кількості слухопротезувань високотехнологічними засобами корекції, в тому числі КІ, набирає обертів ранне втручання, продовжують розгортатися інклюзивні процеси. Водночас, фрагментарним і недостатньо розробленим з врахуванням вітчизняного контексту залишається науково-організаційне та навчально-методичне забезпечення корекційно-розвивальної діяльності з дітьми з кохлеарними імплантами. Соціальна значущість та недостатня теоретична і методична розробленість означеної проблеми зумовили вибір теми дослідження **«Формування слухомовленневих навичок у дітей з кохлеарними імплантами»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України за напрямом «Теоретичні та методичні засади освіти дітей з особливими освітніми потребами», комплексних тем відділу освіти дітей з порушеннями слуху «Особистісно орієнтовані технології навчання дітей з порушеннями слуху в контексті соціокультурного підходу» (Державний реєстраційний номер 0115U000202), «Теоретико-методичні засади навчання дітей з порушеннями слуху в умовах модернізації освіти» (Державний реєстраційний номер 0118U003346), «Науково-методичне забезпечення навчання дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху» (Державний реєстраційний номер 0121U108670). Тему дисертації затверджено рішенням вченої ради Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (протокол №4 від 14.05.2015) та узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол №7 від 27.10.2015).

Мета дослідження – розроблення теоретично обґрунтованої та експериментально апробованої технології слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. Проаналізувати науково-теоретичні підходи до проблеми слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами.

2. Здійснити аналіз чинників впливу на слухомовленневий розвиток дітей з кохлеарними імплантатами.

3. З'ясувати сучасний стан корекційно-розвивальної допомоги дітям з кохлеарними імплантатами.

4. Виявити особливості слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантатами, які отримують корекційно-розвивальні послуги у спеціальних закладах освіти.

5. Розробити та експериментально апробувати цільову, концептуальну, змістову та професійно-компетентнісну складові технології слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантатами.

Об'єкт дослідження – слухомовленневий розвиток дітей з кохлеарними імплантатами.

Предмет дослідження – корекційно-розвивальна робота з дітьми з кохлеарними імплантатами.

Методи дослідження. Для розв'язання окреслених завдань використано комплекс взаємодоповнюючих методів:

теоретичні: аналіз (логіко-теоретичний, порівняльний, історико-генетичний) літературних джерел для розкриття сутності кохлеарної імплантації, визначення основних наукових понять, з'ясування особливостей слухомовленневого розвитку дітей-носіїв кохлеарних імплантів; екстраполяція для обґрунтування прогностичних припущень щодо подальшого розвитку кохлеарної імплантації в освіті дітей з порушеннями слуху в Україні; аналіз, синтез, конкретизація, теоретичне моделювання – для обґрунтування технології слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантатами, визначення її компонентів;

емпіричні: педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний) для визначення стану надання корекційно-розвивальної допомоги дітям з кохлеарними імплантатами та рівнів сформованості слухомовленневих навичок; порівняння, експертних оцінок, опитування (анкетування педагогів та батьків), обговорення у фокус-групах, вивчення та узагальнення досвіду для виявлення актуального стану корекційно-розвивального впливу на дітей з кохлеарними імплантатами у закладах освіти; метод поведінкових реакцій;

математично-статистичні: процедури кількісної та якісної обробки експериментальних даних, статистичної обробки за парним t-критерієм Ст'юдента для зв'язаних груп.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний освітні підходи (І. Бех, Н. Бібік, В. Кремень, В. Луговий, С. Максименко, О. Пометун, О. Савченко, С. Сисоєва та ін.); середовищний підхід (К. Вотерс, Е. Данілавічюте, Е. Даніелс, Е. Леонгард, С. Литовченко, А. Льове, Л. Роуз-Креснор, К. Стаффорд, О. Скланська, Т. Скрипник, О. Таранченко та ін.); основні положення сучасної теорії освіти дітей з особливими освітніми потребами (В. Кобильченко, С. Литовченко, І. Омельченко, Л. Прохоренко,

Т. Сак, Т. Скрипник, М. Супрун, О. Таранченко та ін.); технологізації освітнього процесу (А. Колупаєва, Л. Наконечна, О. Таранченко); положення про системну взаємодію психічних процесів (Л. Виготський, А. Запорожець, А. Леонтьєв, А. Лурія, С. Рубінштейн); теорія пластичності нервової системи та сензитивності раннього віку для слухомовленневого розвитку (С. Литовченко, Н. Тарасова, Б. Теплов, Н. Швачкін, С. Феклістова, J. Hellige, M. Ross, D. Brackett, A. Maxon); функціональний та комунікативно-діяльнісний підходи у навчанні мовлення дітей з порушеннями слуху (І. Колесник, Е. Леонгард, К. Луцько, В. Кондратенко, Е. Пушин, та ін.); ідеї родинності (Б. Корсунская, І. Королева, П. Янн; Р. Guberina); Концепція розвитку системи освіти осіб з порушеннями слуху (О. Таранченко, О. Федоренко); Концепція розвитку дошкільної освіти дітей із порушенням слуху (В. Жук, В. Литвинова, О. Таранченко, О. Федоренко, В. Шевченко); положення МКФ та МКФ-ДП.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічною та теоретичною обґрунтованістю вихідних положень наукового пошуку; комплексним застосуванням взаємопов'язаних методів дослідження, адекватних об'єкту, предмету, меті та завданням роботи; опрацюванням значного обсягу фактичного матеріалу, його якісним, кількісним аналізом, належним узагальненням одержаних даних, широким обговоренням результатів дослідження на науково-практичних заходах різного рівня.

Експериментальна база дослідження: Вінницький навчально-виховний комплекс: спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-III ст. – дошкільний навчальний заклад Вінницької обласної Ради; Комунальний заклад «Запорізька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат «Джерело» ЗОР; Комунальний заклад «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №238 комбінованого типу» Криворізької міської ради; Кременчуцький заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу №32; Маріупольська спеціальна школа №21 Донецької обласної ради; Сватівська обласна спеціальна школа; Комунальний заклад «Харківська спеціальна школа №6» Харківської обласної ради; Хмельницька спеціальна загальноосвітня школа №33; Комунальний заклад «Черкаський навчально-реабілітаційний центр «Країна добра Черкаської обласної ради»; КЗ «Острозька спеціальна школа №1 I-III ступенів» Рівненської облради; Комунальний заклад Львівської обласної ради «Підкамінська спеціальна школа I-III ступенів з поглибленою професійною підготовкою»; Комунальний загальноосвітній навчальний заклад «Чернівецький обласний навчально-реабілітаційний центр №1»; Комунальний заклад «Чернівецький обласний навчально-реабілітаційний центр «Родина»; Житомирська спеціальна школа №2 Житомирської обласної ради; Комунальний заклад «Одеський навчально-реабілітаційний центр «Чути серцем» Одеської обласної ради»; Спеціальна школа-інтернат I-III ступенів №9 міста Києва.

У дослідженні взяли участь 96 дітей з кохлеарними імплантами раннього (5), дошкільного (16) та шкільного (75) віку; 76 педагогів, які працюють з дітьми з кохлеарними імплантами раннього, дошкільного та шкільного віку; 96 сімей дітей з

порушеннями слуху - носіїв кохлеарних імплантів (268 учасників); також були задіяні представники експертного середовища /стейкхолдери (фахівці реабілітаційних та інклюзивно-ресурсних центрів, члени громадських організацій та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше:

– визначено науково-теоретичні засади технологізації слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами;

– визначено сутність дефініції «слухомовленневий розвиток дітей з кохлеарними імплантами»;

– теоретично обґрунтовано взаємозв'язок та обумовленість чинників впливу на слухомовленневий розвиток дітей з кохлеарними імплантами;

– визначено зміст, напрями, етапи слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами;

поглиблено та уточнено:

– сутність понять «кохлеарна імплантація» з позицій комплексності та багатоаспектності;

– уявлення про особливості та умови слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами;

подальшого розвитку набули положення про:

– раннє втручання для слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами;

– організацію корекційно-розвивального впливу на слухомовленневий розвиток дітей-носіїв кохлеарних імплантів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що:

– розроблено і впроваджено в практику технологію слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами на основі сучасних освітніх підходів;

– поліфункціональність технології уможливорює її використання у спеціальних, інклюзивних закладах, які надають освіту різного рівня дітям з порушеннями слуху, реабілітаційних центрах;

– зміст слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами використано при розробленні мовленневих ліній програм розвитку дітей з порушеннями слуху дошкільного віку (2014, 2021);

– зміст слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами, який є складовою технології, може бути використаний у роботі вчителів, в тому числі викладачів корекційно-розвивальних курсів, вихователів, логопедів, а також батьками дітей з кохлеарними імплантами (за партнерської взаємодії з фахівцями);

– результати дослідження використано: у низці науково-методичних та навчально-методичних посібників, розділах, присвячених слухомовленневному розвитку дітей з порушеннями слуху раннього, дошкільного та шкільного віку; при розробленні програм підвищення кваліфікації педагогів, проведенні лекційних та практичних занять, та під час консультування дітей з кохлеарними імплантами та

їхніх батьків; при розробленні Концепції розвитку дошкільної освіти дітей із порушеннями слуху (2014) та Концепції становлення системи ранньої допомоги дітям з порушеннями слуху в Україні (2021) (у співавторстві).

Результати дослідження впроваджено у практику закладів освіти: Комунальний заклад Львівської обласної ради «Підкамінська спеціальна школа I-III ступенів з поглибленою професійною підготовкою» (довідка №168 від 02.06.2021); Спеціальна школа I-III ступенів №9 м. Києва (довідка №275 від 28.05.2021); Комунальний загальноосвітній навчальний заклад «Чернівецький обласний навчально-реабілітаційний центр №1» (довідка №02-14/65 від 18.05.2021); Комунальний заклад «Чернівецький обласний навчально-реабілітаційний центр «Родина» (довідка №01-03/281 від 03.06.2021), Житомирська спеціальна школа №2 Житомирської обласної ради (акт №153/1 від 27.05.2021), Комунальний заклад «Одеський навчально-реабілітаційний центр «Чути серцем» Одеської обласної ради» (довідка №153/1 від 02.06.2021); Комунальний заклад «Черкаський навчально-реабілітаційний центр «Країна добра Черкаської обласної ради» (акт №266/1 від 12.05.2021); Середня загальноосвітня школа I-III ступенів №184 м. Києва (довідка №94 від 02.06.2021); Комунальна установа «Інклюзивно-ресурсний центр Середнянської селищної ради» (акт №1 від 28.05.2021); використано при розробленні програми розвитку дітей дошкільного віку зі зниженим слухом «Стежки у світ» (мовленнева лінія розвитку (одноосібно), музично-ритмічні заняття (у співавторстві) (рекомендовано МОН України, лист №1/11-6942 від 12.04.2013), програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників «Технології корекційно-розвивальної роботи та навчання дитини із сенсорними порушеннями» (Ліцензія МОН України, серія АД №034572); серії посібників та методичних рекомендацій для педагогів та батьків дітей з порушеннями слуху.

Особистий внесок здобувача полягає у тому, що всі наукові підходи та положення, теоретико-методологічні засади і висновки дослідження, які представлено до захисту, здобуто та сформульовано авторкою самостійно. У публікаціях, що виконані у співавторстві, здобувачем розроблено розділи «Вчимо дошкільників з порушенням слуху розуміти мовлення, говорити, читати і писати» [1], «Технології слухомовленневого розвитку дітей з порушеннями слуху, компенсованими засобами слухопротезування» [2], здійснено аналіз нормативних документів, сучасного етапу розвитку та визначено принципи модифікації дошкільної освіти дітей з порушеннями слуху [4].

Апробація результатів дослідження. Теоретичні та експериментальні результати дослідження було оприлюднено на науково-практичних заходах – міжнародного рівня: конгресах, конференціях – «Реабілітація слуху в Україні – нові підходи до лікування дітей та дорослих» (Львів, 2012); «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі» (Суми, 2015); «Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії» (Вінниця, 2016); «Інклюзія в новій українській школі: виклики сьогодення» (Київ, 2017);

«Педагог в інклюзивному просторі: траєкторія фахової самоактуалізації» (Переяслав-Хмельницький, 2018); «Діти з особливими потребами в освітньому просторі» (Чернігів, 2019); «Особливі діти: освіта і соціалізація» (онлайн формат, Київ, 2020); «Діти з особливими потребами: від рівних прав до рівних можливостей» (онлайн формат, Київ, 2021); *міжнародних виставках*: «круглий стіл» «Корекційна робота у закладах для дітей з порушеннями слуху» (Київ, 2016); семінар-практикум «Сучасні технології навчання дітей з порушеннями слуху» (Київ, 2017); «круглий стіл» «Новації у підтримці дітей з порушеннями слуху» (Київ, 2018); «круглий стіл» «Діалоги педагогів. Підтримка дитини з порушенням слуху в освітньому процесі» (Київ, 2019); навчально-методичний онлайн семінар для фахівців ІРЦ «Мережа підтримки дітей з порушеннями слуху» (Київ, 2020); «круглий стіл» «Комплексний супровід слухопротезованих дітей з порушеннями слуху», (Київ, 2020); «круглий стіл» «Освіта дітей з порушеннями слуху: актуальний зміст та тенденції» (Київ, 2021); *всеукраїнських науково-практичних заходах: конференціях, семінарах, «круглих столах»* – «Дошкільна освіта: інновації для особливих дітей» (Київ, 2015); «Реалізація інноваційних підходів в оновленому змісті освіти дітей з порушеннями слуху» (Житомир, 2015); «Навчання дітей з порушеннями слуху: сучасні тенденції та технології» (Чернівці, 2016); «Реалізація педагогічних новацій в освіті дітей з порушеннями слуху» (Хмельницький, 2018); «Практична психологія в інклюзивному середовищі – 2019» (Переяслав-Хмельницький, 2019); «Реабілітація та розвиток осіб з кохлеарними імплантатами в Україні на сучасному етапі» (Київ, 2020); «Учені НАПН України – українським учителям» (2021); «Послуги раннього втручання для дітей з особливими освітніми потребами: досвід та перспективи» (Київ, 2021); «Організація освітнього середовища у новій українській школі: сучасні підходи та успішний досвід реалізації» (Київ, 2021); «Особливі діти» (Київ, 2021); заходах *регіонального рівня* – «Комплексний супровід дітей з порушеннями слуху: співпраця фахівців» (Краматорськ, 2019); «Сучасні підходи та приклади реалізації педагогічних новацій для дітей з особливими освітніми потребами» (Вінниця, 2019); «Діти з порушеннями слуху: ефективні технології викладання та позитивні практики» (Київ-Чернівці, 2020); на *курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників*, навчання на яких пройшло близько 200 педагогів спеціальних закладів освіти.

Публікації. Результати та основні положення дисертаційного дослідження висвітлено у 34 публікаціях, серед них: 2 посібники, 11 статей, у тому числі 1 у наукових періодичних виданнях інших держав, 10 статей у наукових фахових виданнях України, з яких 1 у виданні, що включено до міжнародних наукометричних баз, 5 публікацій апробаційного характеру, 16 інших публікацій.

Структура роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (306 найменувань, з них 53 – іноземною мовою), 8 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 344 сторінки, основний текст викладено на 208 сторінках. У тексті міститься 17 таблиць та 27 рисунки на 40 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми; представлено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження; охарактеризовано теоретико-методичне підґрунтя та методи дослідження; розкрито наукову новизну й практичне значення одержаних результатів, наведено відомості щодо їх апробації і впровадження.

У першому розділі – **«Теоретичні основи формування слухомовленневих навичок у дітей з кохлеарними імплантами»** визначено теоретичні підходи до проблеми слухомовленневого розвитку дітей з порушеннями слуху; розкрито зміст основних понять; представлено результати аналізу зарубіжних і вітчизняних досліджень особливостей формування слухомовленневих навичок у дітей з кохлеарними імплантами; презентовано модель слухомовленневих навичок.

Слухомовленневий розвиток дітей з порушеннями слуху розглянуто з позицій функціонального, діяльнісного, середовищного підходів, теорії пластичності нервової системи. Історичний аналіз передумов створення сучасної системи розвитку слухового сприймання і формування мовлення дітей з порушеннями слуху засвідчив, що слуховому компоненту, як притаманному природному мовленневому розвитку, у сурдопедагогіці традиційно надається важливе значення, його ресурс активізується через корекційно-розвивальний вплив, а вага слухового компонента у мовленневому розвитку дитини з порушенням слуху залежить від якості слухового сприймання (G. Diller, N. Cohen, P. Guberina, L. Grammatico, D. Horn, И. Багрова, Л. Кузьмічова, Е. Леонгард, К. Луцько, Б. Мороз, В. Овсяник, Т. Розанова, О. Савченко, Ж. Шиф та ін.).

Міждисциплінарний аналіз літературних джерел, присвячених кохлеарній імплантації, засвідчив, що серед технічних засобів корекції слуху осіб з глибоким порушенням слуху та глухотою кохлеарна імплантація визнана найбільш дієвою з медико-технічної, соціально-економічної та психолого-педагогічної точок зору, водночас, її ефективність залежить від дії комплексу чинників: слуховий та мовленневий досвід до операції (на якому етапі мовленневого розвитку, долінгвальному, прелінгвальному чи постлінгвальному, виникло порушення слуху; чи була дитина слухопротезована, який рівень розвитку словесного мовлення мала до імплантації; який проміжок часу між втратою слуху та імплантуванням); вік, у якому проведено кохлеарну імплантацію (оптимальний при вродженому порушенні слуху до двох років); спосіб (бінауральне чи моноуральне) слухопротезування; наявність супутніх порушень; залученість батьків до корекційно-розвивального впливу; мовленнєве середовище, у якому зростає дитина; систематичність налаштувань мовленневого процесора та корекційно-розвивальних занять.

За результатами аналізу наукової літератури визначено, що в основі слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами лежить поетапне формування навичок детекції (виявлення акустичних сигналів), диференціації (розрізнення акустичних сигналів), ідентифікації (впізнавання акустичних сигналів)

та перцепції (відтворення незнайомих акустичних мовленневих сигналів), які утворюють ієрархічну систему (кожна наступна «надбудовується» на раніше сформовані), що забезпечує поступове збільшення ваги слухового компонента у сприйманні, розумінні і продукуванні усного мовлення.

У другому розділі – **«Сучасний стан корекційно-розвивальної допомоги дітям з кохлеарними імплантами»** – представлено констатувальний етап експерименту: окреслено алгоритм корекційно-розвивальної допомоги дітям з кохлеарними імплантами; визначено освітні моделі, у межах яких здійснюється корекційно-розвивальна робота із слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами в Україні; виявлено стан сформованості слухомовленневих навичок у дітей з кохлеарними імплантами різного віку, які отримують корекційно-розвивальні послуги у спеціальних закладах освіти.

За результатами аналізу міжнародного та вітчизняного досвіду визначено алгоритм надання корекційно-розвивальної допомоги дітям з кохлеарними імплантами, який представлено як комплекс діагностичних, корекційно-відновлювальних, корекційно-розвивальних послуг. У дослідженні взяло участь три групи учасників: діти-носії кохлеарних імплантів, які отримують корекційно-розвивальні послуги у спеціальних закладах освіти (96), педагоги (76, з них 20 – викладачі корекційно-розвиткових курсів, 15 – вчителі початкових класів, 16 – вчителі-предметники та 25 – вихователі), які надають освітні послуги таким дітям, та батьки (96 родин). Констатувальне дослідження проводилося у два етапи. На першому етапі виявлено особливості освітнього контексту слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами на сучасному етапі. Підтверджено точку зору науковців про значну неоднорідність групи дітей з кохлеарними імплантами за багатьма показниками (О. Гончарова, І. Королева, О. Красильникова, О. Кукушкіна, А. Люкіна, А. Сатаєва, Н. Тарасова, Н. Шматко та ін.). Отримані дані опосередковано вказують на те, що умови слухомовленневого розвитку суттєво різняться, але у багатьох випадках не відповідають світовим стандартам та рекомендаціям, зокрема, за показниками виявлення порушень (серед причин звернення до фахівців для обстеження слуху стало скринінгове обстеження у 33, затримка мовленневого розвитку – 32, спостереження батьків за реакціями дитини на звуки – 26, належність дитини до групи ризику – 4, інші варіанти – 1), часу між виявленням порушення та імплантуванням (у 19,79% дітей час цей час до двох років, у 43,75% – 2-3 роки, у 25% – 4-5 років, у 6,25% – 6-7 років, у 1,04% – 8-9 років, у 1,04% – 10-11 років, у 3,13% дітей – 12-13 років), способу слухопротезування (білатерально бімодально слухопротезовано 27 дітей, 1 дитина імплантована білатерально мономодально, 68 дітей слухопротезовані монолатерально, хоч мають двобічне порушення слуху), задіяності батьків (54,17% родин активно задіяні у корекційно-розвивальній роботі із слухомовленневого розвитку дітей; помірно задіяні 19,79%, але значна частина, з точки зору педагогів, задіяна мінімально 26,04%) та попередньої корекційно-розвивальної роботи (систематично відвідувало корекційно-

розвивальні заняття із сурдопедагогом або логопедом 51,04% дітей, 32,29% нерегулярно, а 16 дітей 16,67% не мали досвіду занять із слухомовленнєвого розвитку до операції). Аналіз практичного досвіду спеціальних закладів освіти засвідчив широку палітру прийомів, які використовують педагоги, але, водночас, переважання традиційних підходів та методик, притаманних корекційно-розвивальній роботі з глухими дітьми та дітьми зі зниженим слухом, які не достатньо зорієнтовані на використання слухового потенціалу, натомість широко застосовують візуальні та тактильні відчуття, «обхідні шляхи» отримання інформації дитиною без суттєвого врахування попереднього слухового досвіду та слухових можливостей, що не відповідає потребам дітей з кохлеарними імплантами. Виявлено труднощі *технічного характеру* – 20%; *соціального характеру* – 9%; *культурно-лінгвістичні, середовищні* – 3,5%; *мовленнєві* – 28%; *акустичні* – 0,6%; *фізичного характеру* – 2%; 37% педагогів зазначили, що специфічних труднощів не мають.

З огляду на велику різноманітність вибірки для підвищення репрезентативності результатів виділено чотири експериментальні групи за критерієм слухового віку. При розробленні діагностичного інструментарію використано адаптовані тести з методик С. Глазунової, І. Корольової, Е. Леонгард, Т. Ніколаєвої, Т. Пелимської, Н. Тарасової, Н. Шматко, прийоми, які описані у роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників, С. Заїки, О. Кузьмичової, Т. Николаєвої, Т. Розанової, О. Савченко, О. Федоренко, О. Шевцової, Н. Шепеленко, О. Яхніної, взято до уваги діагностичні підходи батареї тестів EIRS, шкали значимої слухової інтеграції (IT-MAIS), значимого використання мовлення (MUSS). Результати дослідження представлено у таблиці 1:

Таблиця 1

Сформованість слухомовленнєвих навичок у дітей з кохлеарними імплантами

Слухомовленнєві навички, розвиток мовлення	Кількість дітей у%											
	I рівень, низький				II рівень, середній				III рівень, достатній			
	1 гр.	2 гр.	3 гр.	4 гр.	1 гр.	2 гр.	3 гр.	4 гр.	1 гр.	2 гр.	3 гр.	4 гр.
детекції	16,67	7,69	0	0	25,00	15,38	20,69	10,34	58,33	76,93	79,31	89,66
диференціації	25,00	23,08	0	0	58,33	57,69	75,86	75,86	16,67	19,23	24,13	24,14
ідентифікації	33,33	19,23	10,35	6,89	58,33	65,39	68,96	68,97	8,34	15,38	20,69	24,14
перцепції	50,00	38,46	27,59	20,69	50,00	50,00	58,62	62,07	0	11,54	13,79	17,24
розвиток мовлення	75,00	50	41,38	34,48	25,00	46,15	48,28	51,72	0	3,85	10,34	13,79

Констатовано, що у більшості дітей усіх чотирьох груп навички виявлення акустичних сигналів сформовані на достатньому рівні. Однак, рівень сформованості навички розрізнення у багатьох дітей суттєво нижчий, навички впізнавання сформовані переважно на середньому рівні, а відтворення незнайомого матеріалу виявилися найбільш складними і сформованими на низькому і середньому рівнях у більшості дітей, навіть із суттєвим слуховим віком. У переважній більшості випадків кожна наступна слухомовленнєва навичка сформована гірше, ніж попередня; навіть

серед дітей з великим слуховим досвідом рівень слухомовленневого розвитку у багатьох дітей не досяг достатнього. Отримані дані засвідчили, що динаміка слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами, які отримують корекційно-розвивальні послуги у спеціальних закладах освіти, в цілому є позитивною, водночас, більшість дітей не досягає достатнього рівня, навіть маючи суттєвий слуховий вік. Отже, традиційний для дітей з порушеннями слуху корекційно-розвивальний вплив, не забезпечує оптимальних результатів слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами у існуючому освітньому контексті, що зумовлює необхідність впровадження технології, у якій враховано особливості слухомовленневого розвитку дітей зазначеної категорії.

У третьому розділі – **«Технологія слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами»** – обґрунтовано концепцію формувального етапу дослідження, представлено технологію слухомовленневого розвитку, репрезентовано результати формувального етапу експерименту.

Формувальне дослідження проводився поетапно: теоретичний, програмувальний, навчальний, апробаційний етапи. На *теоретичному* етапі було визначено складові технології слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами та розроблено її модель (див. рис. 1). *Програмувальний* етап присвячено розробленню програми підвищення кваліфікації педагогічних кадрів спеціальних закладів освіти, які працюють з дітьми з порушеннями слуху, модуль «Технології корекційно-розвивальної роботи з дітьми з кохлеарними імплантами» (30 навч. год., 1 кредит ЄКТС). На *навчальному* етапі проведено 9 циклів навчання педагогів експериментальних закладів освіти, яке відбувалося в офлайн та онлайн форматі (пройшло навчання близько 200 педагогів), серію навчально-методичних семінарів та тренінгів, присвячених різним аспектам слухомовленневого розвитку, робочих зустрічей, консультувань педагогів та батьків, впроваджено у діяльність закладів освіти низку науково-методичних та навчально-методичних посібників (авторські розділи, присвячені слухомовленневному розвитку дітей з порушеннями слуху), в освітній процес спеціальних закладів для дітей з порушеннями слуху впроваджено зміст корекційно-розвивального впливу, розроблений з врахуванням особливостей слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами.

У межах *впровадження* технології здійснено: педагоги спеціальних закладів освіти долучені до діяльності команд психолого-педагогічного супроводу дітей з кохлеарними імплантами, які навчаються в інклюзивних закладах; на базі спеціальних закладів освіти запроваджено послуги раннього втручання; організовано роботу міждисциплінарних команд супроводу дітей з кохлеарними імплантами на партнерських засадах, до яких залучено оториноларингологів регіональних медичних закладів, отохірургів, сурдологів, фахівців Центрів слуху, педагогів загальноосвітніх та спеціальних закладів, представників громадських організацій, батьків дітей з кохлеарними імплантами; організовано діяльність «Батьківських шкіл» та батьківських груп взаємодопомоги в офлайн та онлайн режимі;

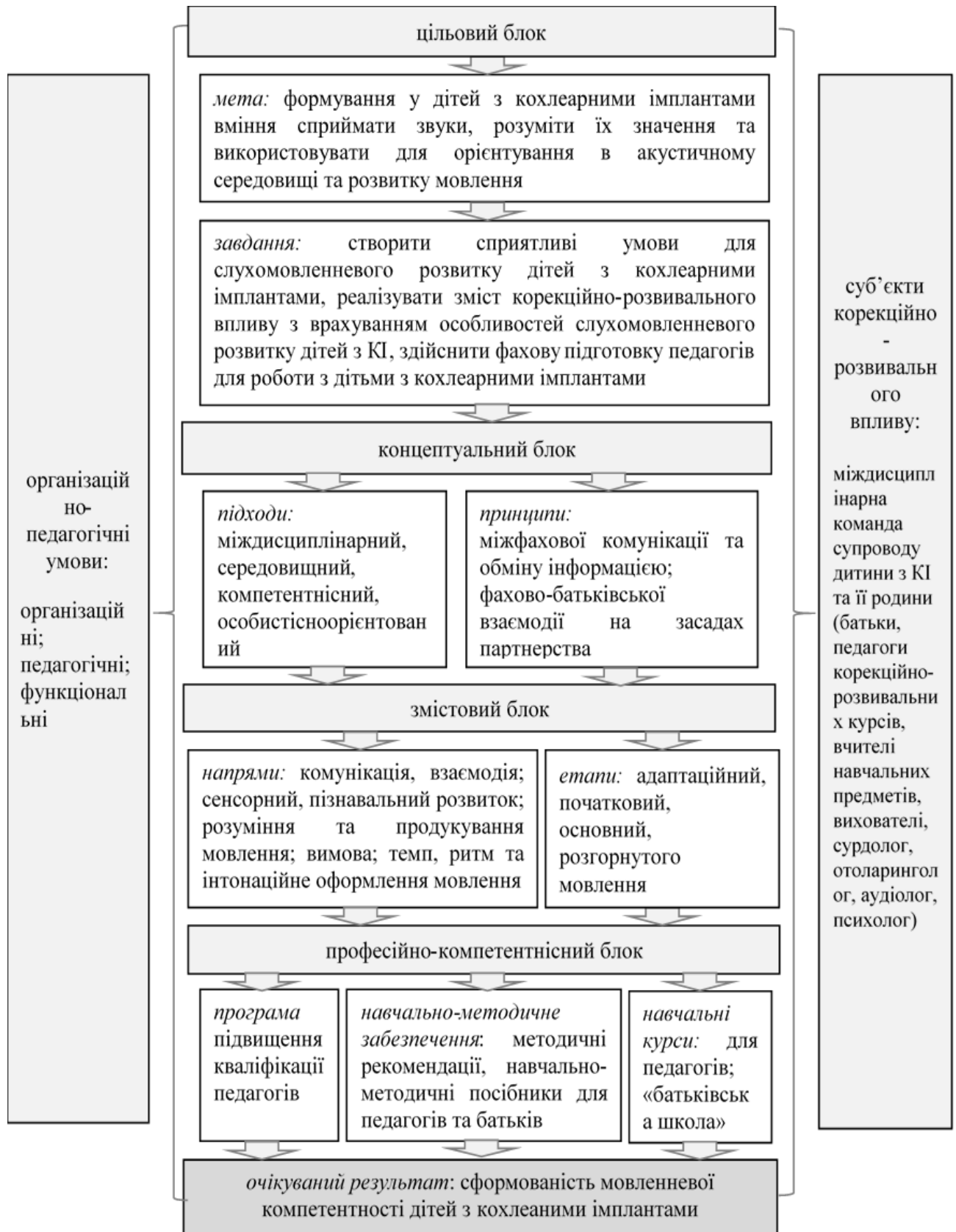
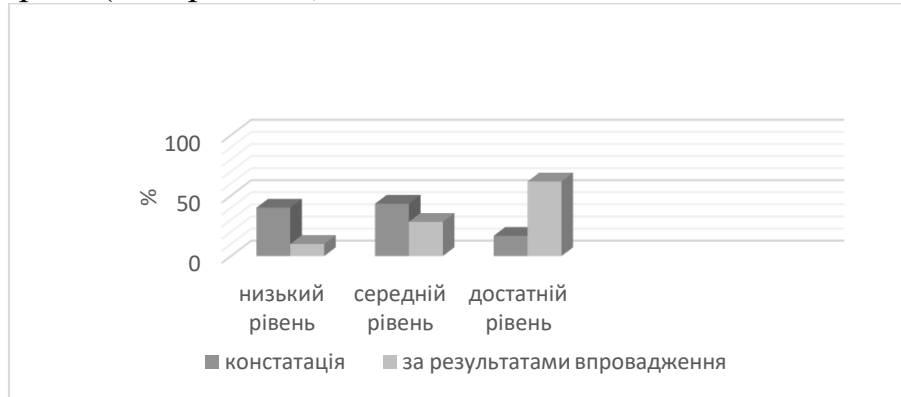

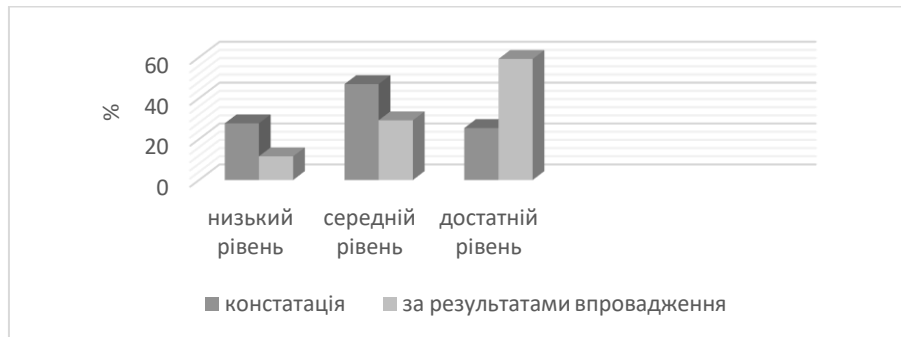
Рис. 1. Технологія слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами

здійснено навчання педагогів за програмою «Технології корекційно-розвивальної роботи з дітьми з кохлеарними імплантами»; розроблено та впроваджено у діяльність закладів освіти методичні рекомендації, навчально-методичні посібники (в авторських розділах, присвячених особливостям корекційно-розвивального впливу на слухомовленнєвий розвиток слухопротезованих дітей); впроваджено зміст слухомовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами.

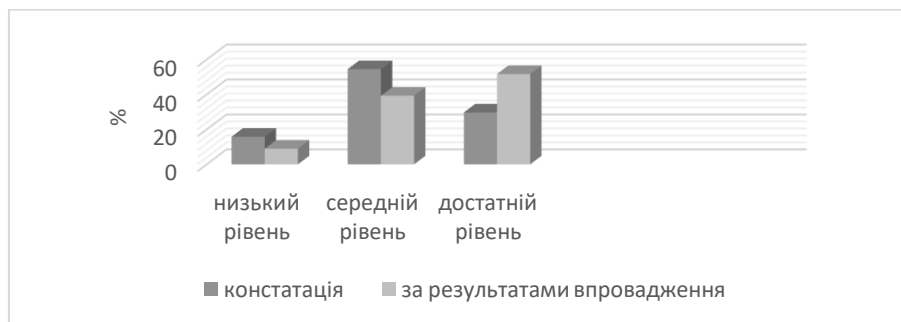
Науково-експериментальна *апробація* технології передбачала перевірку її ефективності шляхом порівняльного аналізу результатів констатувального і контрольного зрізів (див. рис. 2-5).

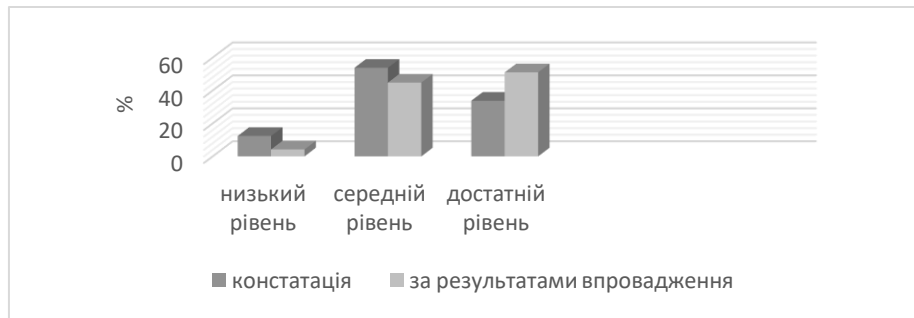
Рис 2. Динаміка слухомовленнєвого розвитку. 1 група

Рис 3. Динаміка слухомовленнєвого розвитку. 2 група

Рис 4. Динаміка слухомовленнєвого розвитку. 3 група

Рис 5. Динаміка слухомовленневого розвитку. 4 група

Виявлено значущу розбіжність у показниках констатації та за результатами впровадження технології слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами, що підтверджено даними статистичної обробки за парним t-критерієм Ст'юдента для зв'язаних груп: 1 групи (слуховий вік – до 2-х років) – $t \approx 12,259$, $p < 0,05$; 2 група (слуховий вік 2-4 роки) – $t \approx 10,679$, $p < 0,05$; 3 група (слуховий вік 5-8 років) – $t \approx 7,663$, $p < 0,05$; 4 група (слуховий вік 9-12 років) – $t \approx 7,024$, $p < 0,05$. Найбільша динаміка спостерігається у першій групі (найменший слуховий вік), найнижча у четвертій (найбільший слуховий вік).

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та наукове вирішення проблеми слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами. Результати проведеного дослідження засвідчили ефективність розв'язання поставлених завдань і надали підстави до таких висновків:

1. Визначено науково-теоретичні підходи до вирішення проблеми слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами: функціональний, середовищний, компетентнісний. Встановлено, що зазначені підходи зумовлюють зміщення акцентів з ураження на можливості функціонування, які значною мірою визначаються впливом зовнішнього середовища. Компетентнісний підхід дозволяє розглядати формування слухомовленневих навичок як складову мовленневої компетентності у комбінації знань, умінь, навичок, психологічних компонентів, що визначають не лише здатність чути і говорити, а й успішно взаємодіяти, соціалізуватися. За результатами аналізу наукової літератури визначено, що в основі слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами поетапне формування навичок: детекції (виявлення акустичних сигналів), диференціації (розрізнення акустичних сигналів), ідентифікації (впізнавання акустичних сигналів) та перцепції (відтворення незнайомих акустичних мовленневих сигналів), які утворюють ієрархічну систему. Слухомовленневий розвиток дітей з кохлеарними імплантами визначено як процес формування навичок слухання та говоріння з опорою на слухові враження, результатом якого є здатність до мовленневого комунікування на слуховій основі.

2. За результатами аналізу літературних джерел медичного, педагогічного спрямування виявлено чинники впливу на слухомовленневий розвиток дітей з кохлеарними імплантами: слуховий та мовленневий досвід до операції, вік, у якому проведено кохлеарну імплантацію, спосіб слухопротезування, наявність супітніх порушень, залученість батьків до корекційно-розвивального впливу, мовленнєве середовище, у якому зростає дитина, систематичність налаштувань мовленнєвого процесора та корекційно-розвивальних занять, що дало змогу виявити основні складові освітнього контексту слухомовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами.

3. З'ясовано сучасний стан корекційно-розвивальної допомоги дітям з кохлеарними імплантами та визначено, що у спеціальних закладах освіти значний відсоток постійного та змінного контингенту становлять пізноімплантовані діти з вродженою глухотою, що зумовлено невирішеністю питань скринінгу слуху новонароджених, організації ранньої допомоги таким дітям та їх родинам, доопераційного супроводу (слухопротезування слуховими апаратами, корекційні заняття), не відпрацьованим механізмом маршрутизації та дотримання алгоритму надання корекційно-розвивальних послуг, неузгодженістю дій різних інституцій та закладів, дотичних до реабілітації. Частина родин залишається не достатньо задіяною у корекційно-розвивальній роботі з дітьми, що може бути зумовлено малою обізнаністю щодо значення, змісту та способів реалізації такого впливу; вчителі та вихователі використовують широку палітру педагогічних прийомів у роботі з дітьми, однак більшість з них не зорієнтовані на активізацію слухових можливостей дітей з кохлеарними імплантами, застосовують переважно традиційні для роботи з глухими дітьми, зі зниженим слухом або з порушеннями мовлення методи і прийоми.

4. Виявлено особливості слухомовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами, які отримують корекційно-розвивальні послуги у спеціальних закладах освіти. Зокрема: слухомовленневий розвиток дітей з кохлеарними імплантами суттєво різниться, втім, значна кількість дітей із слуховим віком понад п'ять років не досягла достатнього рівня за показниками сформованості слухомовленнєвих навичок. У більшості дітей усіх експериментальних груп навички детекції сформовані на достатньому рівні, ієрархічно вищі навички диференціації та ідентифікації сформовані здебільшого на середньому рівні, показники сформованості навичок перцепції та розвитку мовлення виявилися нижчими. Недостатня сформованість базових слухомовленнєвих навичок у дітей різного слухового віку зумовлює необхідність цілеспрямованого поетапного корекційно-розвивального впливу з врахуванням усіх шаблів розвитку.

5. На основі визначених науково-теоретичних засад технологізації слухомовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами розроблено, репрезентовано у вигляді моделі і експериментально перевірено технологію слухомовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами, цільова,

концептуальна, змістова та професійно-компетентнісна складові якої забезпечують комплексність корекційно-розвивального впливу з врахуванням основних чинників впливу та стану слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами. Визначено напрями оптимізації умов слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами: організація командної взаємодії на засадах міждисциплінарності; залучення батьків до корекційно-розвивальної діяльності на партнерських засадах; поєднання спонтанного і цілеспрямованого навчання в умовах сім'ї та закладу освіти; вузькопрофільна фахова підготовка та підвищення кваліфікації педагогів щодо роботи з дітьми з кохлеарними імплантами. За результатами повторного діагностування переважна більшість показників всіх вікових груп мають тенденцію суттєвого підвищення у порівнянні з результатами констатації, що свідчить про позитивні якісні зміни.

Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми, подальша перспектива полягає у вивченні особливостей формування слухомовленневих навичок дітей з кохлеарними імплантами, які здобувають освіту у різних інституційних умовах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що відображають основні наукові результати

Посібники

1. *Особливості розвитку, виховання та навчання дітей з порушеннями слуху дошкільного віку: науково-методичний посібник.* / За ред. Литовченко С. К.: Педагогічна думка, 2011. 128 с. С. 4-22.

2. *Учні початкових класів з порушеннями слуху: навчання і розвиток : навчально-методичний посібник* / С. Кульбіда, С. Литовченко, В. Жук, В. Литвинова. Харків: вид-во «Ранок», 2020. 144 с. С. 23-47.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

3. Zhuk V. Corrective and developmental influence on the auditory development of children with cochlear implants. Корекційно-розвивальний вплив на слухомовленневий розвиток дітей з кохлеарними імплантами. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2021. № 3(39), P. 46-53.

Статті у наукових фахових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз

4. Жук В. Концепція розвитку дошкільної освіти дітей із порушеннями слуху. Проект. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 2. С. 38-43.

Статті у наукових фахових виданнях України

5. Жук В. Залучення дітей з порушеннями слуху у загальноосвітній простір. Проблеми і шляхи їх розв'язання. *Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально-педагогічна*. 2008. Вип.10. С. 375-378.

6. Жук В. Напрями, зміст та очікувані результати корекційно-розвивальної роботи з учнями середніх класів зі зниженим слухом. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі*. 2009. Вип.11. С. 97-103.

7. Жук В. Особливості інтегрування дітей з порушеннями слуху в загальноосвітній простір. *Дефектологія /Особлива дитина: навчання та виховання*. 2010. №3. С. 16-20.

8. Жук В. Технології навчання словесного мовлення дітей з порушеннями слуху. *Дефектологія /Особлива дитина: навчання та виховання*. 2011. №1(59). С. 25-28.

9. Жук В. Теоретико-методичні основи розробки програми розвитку дітей дошкільного віку зі зниженим слухом. *Дефектологія /Особлива дитина: навчання та виховання*. 2012. №3 (63). С. 17- 22.

10. Жук В. Адаптація навчального процесу до потреб дитини з порушенням слуху. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2013. Вип.4. Ч.1. С. 20-25.

11. Жук В. Особливості адаптування дітей з порушеннями слуху до умов інклюзивного навчання. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2014. Вип.5. С. 25-36.

12. Жук В. Освіта дітей з порушеннями слуху: сучасний стан та перспективи розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2015. Вип.10. С. 61-66.

13. Жук В. Оновлення змісту освіти дітей з порушеннями слуху: теоретичні підходи та їх реалізація. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2016. Вип.11. С. 55-62.

Публікації, що додатково відображають наукові результати дисертації
Публікації апробаційного характеру

14. Жук В. Формування мовленнєвої компетенції дітей з порушеннями слуху в інтегрованому класі. *Розвиток життєвої компетентності учнів у загальноосвітньому навчальному закладі: матеріали Всеукраїнської науково-пошукової конференції* (Запоріжжя. 7-8 жовтня 2004 р.). Запоріжжя. 2005. С.212-217.

15. Жук В. Проблема мовленнєвого розвитку дітей з порушеннями слуху в умовах інклюзивного навчання. *Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні: науково-методичний збірник до Всеукраїнської науково-практичної конференції в рамках реалізації проекту «Створення ресурсних центрів для батьків дітей з особливими освітніми потребами» за підтримки програми IBPP – TACIS Європейської комісії / ВР «Крок за кроком»*. (Київ. 2007.). Київ: ФОП Придатченко П.М. С. 60-66.

16. Жук В. Формування соціально-комунікативної компетенції дітей дошкільного віку з порушеннями слуху. *Практична психологія в інклюзивному середовищі: матеріали I Всеукраїнської наукової інтернет-конференції* (Переяслав-

Хмельницький, 21 лютого 2019 року). Переяслав-Хмельницький: Видавець Я.М. Домбровська. С. 152-157.

17. Жук В. Раннє втручання у системі супроводу дітей з порушеннями слуху. *Діти з особливими потребами в освітньому просторі : збірник матеріалів V Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології «Діти з особливими потребами в освітньому просторі»*. (Чернігів. 10-11 жовтня 2019 року). Київ : Симоненко О.І. 2019. С. 54-57.

18. Жук В. Корекційно-розвивальна робота у комплексному супроводі дітей з кохлеарними імплантами. *Збірник матеріалів VII Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки та психології «Діти з особливими потребами: від рівних прав до рівних можливостей»*. (Київ. 7-8 жовтня 2021 року). Київ. [Електронний ресурс] 2021. С. 236-240.

Інші публікації

Підручники

19. Жук В., Сушко Т. *Розвиток мовлення: підручник для підготовчого класу спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей зі зниженим слухом*. К.: Наш час. 2013. 176 с.

Навчальні посібники

20. Жук В., Сушко Т. *Розвиток мовлення: навчальний посібник для підготовчого класу спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей зі зниженим слухом*. К.: Наш час. 2013. 120 с.

21. *Стежки у світ: навчально-наочний посібник для роботи з дошкільниками з порушеннями слуху (у 3 книгах) / В. Жук, О. Федоренко, В. Литвинова, Л. Борщевська, С. Литовченко, Н. Максименко*. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. С. 24-67.

Програми

22. Жук В. *Стежки у світ: програма розвитку дітей дошкільного віку зі зниженим слухом*. / Жук В., Литовченко С., Максименко Н. та ін. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 248 с.

Навчально-методичні посібники

23. *Дитина з порушенням слуху: навігація для батьків / Жук В., Литвинова В., Литовченко С., Піканова Н., Таранченко О*. Київ, 2018. С. 3-19, 25-29.

24. *Дитина з порушеннями слуху / С. Литовченко, В. Жук, О. Таранченко*. Київ: Літера ЛТД, 2019. 56 с. (Серія «Інклюзивне навчання»).

Методичні рекомендації

25. Жук В. *Особливі особливими потребами: етичне спілкування, супровід, допомога. Методичні рекомендації / Гудим І., Данілавічюте Е., Жук В., Макаручук Н., Чеботарьова О., Замша А*. Київ. 2016. С. 60-67.

Статті у інших виданнях України

26. Жук В. Особливості роботи над розвитком зв'язного мовлення у початкових класах шкіл для дітей зі зниженим слухом. *Дидактичні та соціально-психологічні*

аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. К.: Актуальна освіта. 2007. Вип.9. С. 172-180.

27. Жук В. Інтегроване навчання дітей з порушеннями слуху як педагогічна проблема. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: серія соціально-педагогічна*. Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С. 2007. Вип.7. С. 53-56.

28. Жук В. Формування комунікативних навичок у дітей з порушеннями слуху як педагогічна проблема. *Педагогічні і психологічні науки в Україні: зб. наук. праць до 15-річчя АПН України у 5 томах*. К.: Педагогічна думка. Том 3. 2007. С. 354-365.

29. Жук В. Освіта осіб з порушеннями психофізичного розвитку. *Енциклопедія освіти*. К.: Юрінком Інтер. 2008. С. 618-619.

30. Жук В. Мовленнєвий аспект інтегрування дітей з порушеннями слуху у загальноосвітні заклади. *Логопедичний вісник: зб. наук. праць*. К.: Актуальна освіта. 2010. Випуск 1. С. 36-39.

31. Жук В. Особливості формування комунікативної компетентності дітей з порушеннями слуху. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. К. 2017. Вип.12. С. 40-48.

32. Жук В. Особливості формування соціально-комунікативної компетентності дітей дошкільного віку з порушеннями слуху. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. К.: ТОВ «Наша друкарня», 2019. Вип.15. С. 77-90.

33. Жук В. Педагогічна допомога дітям раннього віку з порушеннями слуху. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. К.: ТОВ «Наша друкарня». 2020. Вип.16. С. 126-143.

34. Жук В. Особливості слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2021. № 3(103). С. 7-16.

АНОТАЦІЇ

Жук В. В. Формування слухомовленневих навичок у дітей з кохлеарними імплантами. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. – Київ, 2021.

Дисертаційна робота є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми формування слухомовленневих навичок дітей з кохлеарними імплантами.

У дисертації представлено результати аналізу зарубіжних і вітчизняних досліджень щодо особливостей формування слухомовленневих навичок у дітей з порушеннями слуху. Слухомовленневий розвиток розглянуто з позицій системного підходу як цілісну психофізіологічну та лінгводидактичну категорію з огляду на характер взаємозв'язків між її слуховою, мовленневою та психолого-педагогічною складовими та визначено важливі аспекти проблеми: соціально-комунікативні, медико-технічні, педагогічні. Узагальнено основні теоретичні позиції щодо сутності, напрямів та змісту корекційно-розвивального впливу на дітей з

кохлеарними імплантами та визначено його як пролонгований, динамічний міждисциплінарний процес, що реалізується на засадах командної взаємодії; комплекс заходів, спрямований на оптимізацію сенсорного, пізнавального, соціально-комунікативного розвитку дітей з порушеннями слуху. Виявлено значущі чинники та визначено особливості слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами. Розроблено, репрезентовано у вигляді моделі і експериментально перевірено технологію слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами, цільова, концептуальна, змістова та професійно-компетентнісна складові якої забезпечують комплексність корекційно-розвивального впливу з врахуванням основних чинників впливу та стану слухомовленневого розвитку дітей з кохлеарними імплантами. Доповнено наукові уявлення про зміст і організацію корекційно-розвивальної роботи з дітьми з кохлеарними імплантами та їх родинами. До наукового обігу введено поняття «слухомовленневий розвиток дітей з кохлеарними імплантами», уточнено поняття «кохлеарна імплантація» з позицій комплексного підходу.

Ключові слова: слухомовленневий розвиток, слухомовленневі навички, кохлеарна імплантація, діти з порушеннями слуху, корекційно-розвивальний вплив.

Жук В. В. Формирование слухоречевых навыков у детей с кохлеарными имплантатами. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Институт специальной педагогики и психологии имени Николая Ярмаченка НАПН Украины. – Киев, 2021.

Диссертационная работа является теоретико-экспериментальным исследованием проблемы формирования слухоречевых навыков детей с кохлеарными имплантатами.

В диссертации представлены результаты анализа зарубежных и отечественных исследований особенностей формирования слухоречевых навыков у детей с нарушениями слуха. Слухоречевое развитие детей с нарушениями рассмотрено с позиций системного подхода как целостную психофизиологическую и лингводидактическую категорию с учетом характера взаимосвязей между ее слуховой, речевой и психолого-педагогической составляющими и определены важные аспекты проблемы: социально-коммуникативные, медико-технические, педагогические. Обобщены основные теоретические позиции относительно сущности, направлений и содержания коррекционно-развивающего воздействия на детей с кохлеарными имплантатами и он определен как пролонгированный, динамический междисциплинарный процесс, реализуемый на основе командного взаимодействия; комплекс мер, направленный на оптимизацию сенсорного, познавательного, социально-коммуникативного развития детей с нарушениями слуха. Выявлены значимые факторы и определены особенности слухоречевого развития детей с кохлеарными имплантатами. Разработана, представлена в виде

модели и экспериментально проверена технология слухоречевого развития детей с кохлеарными имплантами, целевая, концептуальная, содержательная и профессионально-компетентностная составляющие которой обеспечивают комплексность коррекционно-развивающего воздействия с учетом основных факторов влияния и состояния слухоречевого развития детей с кохлеарными имплантами. Дополнены научные представления о содержании и организации коррекционно-развивающей работы с детьми с кохлеарными имплантами и их семьями. В научное обращение введено понятие «слухоречевое развитие детей с кохлеарными имплантами», уточнено понятие «кохлеарная имплантация» с позиций комплексного подхода.

Ключевые слова: слухоречевое развитие, слухоречевые навыки, кохлеарная имплантация, дети с нарушениями слуха, коррекционно-развивающее воздействие.

Zhuk V.V. Formation of auditory skills in children with cochlear implants. – On the rights of the manuscript.

Dissertation for obtaining a scientific degree of the Doctor of Philosophy in specialty 13.00.03 – Correctional Pedagogy (016 Special Education). – Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2021.

This dissertation is a theoretical and experimental study of formation of hearing skills in children with cochlear implants.

According to the results of the analysis of scientific literature, we have substantiated the concept "hearing skills of children with cochlear implants" and determined that the hearing development of children with cochlear implants is based on step-by-step formation of following skills: detection of acoustic signals, differentiation of acoustic signals, identification of acoustic signals, and perception (reproduction of unfamiliar acoustic speech signals), which form a hierarchy (where each subsequent element is "superimposed" on the previously formed). Moreover, the formation of auditory skills provides a gradual increase in the significance of the auditory component in perception, understanding and speech production, associated with the development of auditory attention, auditory-speech memory, analysis, synthesis, phonemic processes. This dissertation includes a model of hearing and speech skills, on the basis of which the diagnostic complex is developed and the stage of formation of hearing and speech skills in children with cochlear implants who receive correctional and developmental services in special educational institutions is identified.

We have generalized the core theoretical views on the nature, trends and substance of correctional and developmental impact on children with cochlear implants and defined them as a prolonged, dynamic, interdisciplinary process implemented on the basis of team interaction; a set of measures aimed at optimizing the sensory, cognitive, social, and communicative development of children with hearing impairments. Significant factors and features of auditory development of children with cochlear implants have been identified.

We argue that the formation of hearing skills in children with cochlear implants does not always occur under favorable conditions, the obvious consequence of which is that even among children with extensive auditory experience the level of hearing development is mostly insufficient and requires targeted, step-by-step correction and further development. Thereby is it important to take into account all stages of development.

We have developed, modelled and experimentally tested the method of hearing and speech development in children with cochlear implants. Target, conceptual, substance, professional, and competency-based elements of this method ensure the complexity of correctional and developmental impact, taking into account its main factors and the state of hearing development of children with cochlear implants. We have supplemented the scientific ideas about the substance and organization of correctional and developmental work with children with cochlear implants and their families. The concept of "hearing development of children with cochlear implants" was introduced into scientific circulation; the concept of "cochlear implantation" was clarified from the standpoint of an integrated approach.

Key words: hearing and speech development, hearing and speech skills, cochlear implantation, children with hearing impairments, correctional and developmental impact.